

ZDEŇKA JANDÁSKOVÁ – KAREL D. SKOČOVSKÝ

PSYCHOMETRICKÉ VLASTNOSTI A FAKTOROVÁ STRUKTURA PRAŽSKÉHO DOTAZNÍKU SPIRITUALITY (PSQ 30) U SOUBORU STARŠÍCH ŽEN

Souhrn

Cílem této studie bylo ověřit faktorovou strukturu, vnitřní konzistenci a test-retestovou reliabilitu Pražského dotazníku spirituality (PSQ 30). Dotazník jsme administrovali 183 ženám ve věku 50–75 let a týmž ženám znova o dva roky později. Celkem jsme získali kompletní údaje z obou měření od 80 žen. Faktorová struktura se zcela lišila od údajů, jaké uvádějí autoři (Říčan, Janošová, 2005). Vnitřní konzistence škál byla nízká. Test-retestová reliabilita se blížila nule. Výsledky naznačují, že dotazník může být pro starší ženy obtížně srozumitelný a vyžadoval by zásadnější úpravy s ohledem na osobní zkušenost zkoumaného souboru. Pražský dotazník spirituality není ve zkoumané věkové skupině reliabilním nástrojem pro měření spirituality.

Klíčová slova: Spiritualita, Pražský dotazník spirituality, faktorová struktura, reliabilita

Vymezení religiozity, spirituality a souvisejících pojmů

Nová vlna religiozity, které jsme svědky přibližně od poloviny minulého století, potvrzuje, že náboženství je univerzálním rysem lidské psychiky. Postmoderní (v zásadě nehodnotící) pojetí vědy umožňuje psychologii, aby zaujala vůči náboženství, religiozitě a spiritualitě mnohem otevřenější postoj, než tomu bylo dříve (zvláště v podmínkách různých totalitních ideologií).

Ve vymezení této problematiky panuje v psychologii značná nejednota. Týká se to častého zaměňování pojmů religiozita a spiritualita. Tyto pojmy se významem částečně překrývají. Spiritualita však obsahově religiozitu přesahuje. Zatímco religiozita je většinou autorů (pro přehled viz např. Říčan, 2002, Říčan, 2003, Říčan, 2004) vymezována jako příslušnost k určité církvi nebo náboženské instituci, spiritualita je chápána více individuálně. Charakterizují ji určité hodnoty uplatňované ve vztahu člověka k sobě, druhým, přírodě a životu obecně. Hranice mezi religiozitou a spiritualitou je však neostrá, jak na to poukázali Miller a Thoresen (2003) v souvislosti s výzkumem vlivu religiozity a spirituality na zdraví.

Psychologie chápe spiritualitu také jako složku osobnosti, která hraje důležitou roli i u lidí, kteří nevyznávají žádné kodifikované náboženství, nebo se dokonce od náboženství distancují (Říčan & Janošová, 2004). Protože má pojem spiritualita v psychologii poměrně krátkou historii, jeho definice se stále vyvíjí (Pergament, 1999, Říčan, 2004, Belzen, 2005). Emmons (1999) definuje spiritualitu jako „hledání smyslu, jednoty, propojenosti, transcence a nejvyššího lidského potenciálu“ (str. 57). Stifoss-Hanssen (1999) vidí hlavní charakteristiku spirituality v existencialitě, chápané jako prožitek nejvyššího významu. Reich (2000) vidí spiritualitu tam, kde jedinec „považuje něco za transcendentní nebo za věc velké hodnoty“. Rozlišuje pojmy náboženství, spiritualita a přirozená spiritualita. Spiritualitou rozumí sdílení radosti, smutku a hlubokou spjatost mezi lidmi a vyšším Bytím. Rozdíl mezi náboženskou a přirozenou spiritualitou podle něj spočívá v rozdílném chápání transcence. Maslow (1962, 1970) uvádí mezi jeho podstatnými rysy vrcholnou zkušenost. Stace (1960) definuje spiritualitu jako prožitek čistého vědomí bez empirického obsahu, kdy Já splývá s něčím větším, než je ono samo.

Allport (1937) odlišil dvě různé kvality víry – tzv. intrinsickou (vnitřní, autentickou) a extrinsickou (vnější). Víru, která vychází z nitra člověka jako jeho bytostné přesvědčení a podle níž žije, nazval vírou intrinsickou. Od ní pak odlišil víru extrinsickou, kde hrají roli důvody sociální, zvykové apod. Intrinsická víra je důsledkem náhlé nebo postupné konverze (resp. náboženského probuzení).

K rozpracování jednoho z aspektů spirituality – k otázce smyslu života – významně přispěl Frankl (1994, 1996).

Řada autorů, kteří zkoumají vztah spirituality a kvality života (např. Pergament, 1990, Gorsuch, 1988) zmiňuje její významný vliv na celkovou životní spokojenost. Mnoho aspektů souvisejících se spiritualitou může podporovat úspěšné zvládání zátěžových situací. Poskytuje určitý vysvětlující rámec a řád pro život, čímž umožňuje orientaci a zvyšuje subjektivní pocit jistoty. Může být také zdrojem emoční podpory, vědomí vlastní hodnoty a udržení si potřebného odstupu od problému.

Měření spirituality

Řada nástrojů určených ke zjišťování spirituality a souvisejících konceptů, (pro přehled viz např. Hill & Hood, 1999, Stríženec, 1997b) vycházela z křesťanského, či přinejmenším monoteistického náboženského rámce. Takový přístup je značně omezující a nezasahuje dimenze religiozity vycházející z například z východních náboženských systémů a nových forem spirituality.

Jedním z prvních pokusů vytvořit dotazník spirituality nezávislé na příklonu k určitému náboženskému směru byl Dotazník spirituální orientace (Elkins et al., 1988) s devíti racionálně odvozenými subškálami, z nichž každá byla podle autorů určena k měření jedné z komponent humanisticko-fenomenologické spi-

rituality. Piedmont (1999), autor Škály spirituální transcence (*Spiritual transcendence scale*) vychází ze širšího chápání spirituality, což umožňuje použít škálu v širokém rozsahu západních a východních tradic. Tento autor empiricky zjišťoval vztah spirituality a osobnostních vlastností.

Postupně byla vytvořena celá řada dotazníků a škál, např. Dotazník mysticismu (*Mysticism scale*; Hood, 1975, 2001, 2003), Škála spirituálního stavu (Paloutzian & Ellison, 1982), Dotazník spirituálního stavu (Moberg, 1984), Index jádrových spirituálních zkušeností (Kass et al., 1991), Dotazník spirituálního hodnocení (Hall & Edwards, 1996), Inventář vyjádření spirituality (*Expression of spirituality inventory*, MacDonald, 2000) a některé další.

Říčan a Janošová (2004, 2005) vytvořili na základě převzetí a úpravy položek Hoodovy (1975) Škály mysticismu, Piedmontovy (1999) Škály spirituální transcence a MacDonalldova (2000) Inventáře vyjádření spirituality nový nástroj, tzv. Pražský dotazník spirituality (PSQ). Jeho třicetipoložková verze (PSQ 30) obsahuje otázky zaměřené převážně na zkušenost (prožívání) („Prožil/a jsem někdy úplné sjednocení se Zemí a veškerým životem“) nebo na přesvědčení („Smrt je návrat někam domů“). Obsahuje 5 faktorů (dimenzí): (1.) Eko-spiritualita: prožitek odpovědnosti za život, sympatie ke zvířatům a Matce Zemi; (2.) Sounáležitost: uspokojení vyplývající z náležení do lidského společenství a vzájemné propojenosti; (3.) Mysticismus: prožitek sjednocení s vesmírem, životem, ztráta vnímání času, prostoru a hranic vlastního já; (4.) Morálka: odpovídá do jisté míry požadavkům monoteistické religiozity – usilování o ctnost, touha po novém začátku, odpovědnost za vlastní život; (5.) Transcendentální monoteismus: přesvědčení o existenci nejvyšší Pravdy a Bytí, pozitivní postoj k vlastní smrti apod.

Cílem této studie je ověřit faktorovou strukturu Pražského dotazníku spirituality u souboru starších žen (50–75 let) a zjistit vnitřní konzistenci jednotlivých subškál a jejich stabilitu v čase. Tato věková skupina byla zvolena proto, aby- chom ověřili psychometrické vlastnosti tohoto nástroje u skupiny jedinců, kteří podstatnou část života prožili v podmínkách totalitního systému, který projevy spirituality a religiozity důsledně potlačoval. Navíc byla většina doposud publikovaných studií zaměřena spíše na mladší věkové skupiny, což značně ztěžuje možnost interpretace výsledků v kontextu life-span psychologie.

Výzkumný soubor

Výzkumný soubor tvořilo celkem 186 žen ve věku 50–75 let, které se účastnily širšího longitudinálního výzkumu kvality života u peri- a postmenopauzálních žen s diagnózou osteopenie, osteoporózy a chronických bolestí zad (low back pain). Celkem bylo do studie zahrnuto 45 žen s osteopenií (odvápnní kostí bez závažnějších somatických potíží), 51 žen s osteoporózou (odvápnní kostí spojené se somatickými obtížemi a zvýšenou lámavostí kostí), 43 žen s chronickými bolestmi zad a 47 zdravých žen (srovnávací skupina).

Použité metody

Ženám jsme administrovali třicetipoložkový Pražský dotazník spirituality (charakteristika viz výše), a to celkem dvakrát: v roce 2004 a v roce 2006. Ženy odpovídaly na pětibodové škále: vyjadřovaly svůj souhlas nebo nesouhlas s daným tvrzením. Minimální skór pro každou z šesti subškál byl 6 bodů, maximální 30 bodů.

Ženy vyplňovaly papírovou formu dotazníku za přítomnosti administrátora, který jim byl k dispozici v případě, kdy potřebovaly vysvětlit nějaký pojem používaný v dotazníku. Přítomnost administrátora také měla podpořit motivaci žen k vyplnění otázek.

Výsledky

Charakteristika souboru v roce 2004

Ze 186 žen, kterým byl dotazník administrován v roce 2004, jich 132 (72 %) kompletně vyplnilo dotazník, ostatní dotazníky byly neúplné. Skupina s úplnými údaji měla následující charakteristiky: bylo v ní 34 zdravých žen (25,4 %), 38 žen s osteopenií (28,4 %), 29 žen s osteoporózou (21,6 %) a 33 žen s diagnózou low back pain (LBP). Věk se pohyboval v rozmezí 50–75 let, průměrný věk byl 61,9 let ($s = 5,8$). Celkem 49 žen (35,8 %) mělo ukončené nebo neukončené základní vzdělání, 13 žen (9,7 %) mělo SŠ bez maturity, 41 žen (30,6 %) SŠ s maturitou a 22 žen (16,4 %) mělo vysokoškolské vzdělání. Deset žen (7,5 %) vzdělání neuvědlo. Celkem 64 žen (47,8 %) bylo vdaných nebo žilo s druhem, 61 žen (45,5 %) bylo svobodných nebo ovdovělých.

Charakteristika souboru v roce 2006

V roce 2006 ve výzkumu zůstalo 147 žen z původního souboru (79 %). Z nich 106 (72,1 %) odevzdalo kompletně vyplněný dotazník spirituality. Procentuální zastoupení žen podle diagnózy i podle vzdělání bylo podobné, jako v roce 2004.

Kompletní dotazník spirituality v obou letech vyplnilo celkem 80 žen (tj. 43 % původního souboru). Protože jsou zkoumané soubory obecně poměrně malé, získané výsledky lze chápat pouze jako předběžné a je třeba je interpretovat s opatrností.

Popisná statistika Pražského dotazníku spirituality

Základní popisné údaje z obou termínů měření uvádí Tab. 1 a 2. Minimální dosažitelný skór pro každou z šesti subškál byl 6 bodů, maximální 30 bodů.

Tab. 1: Deskriptivní údaje pro rok 2004 (n = 134)

	minimum	maximum	m	s
ekospiritualita	11	29	20,31	3,38
sounáležitost	9	27	19,72	3,51
mystika	7	26	18,94	3,69
morálka	12	28	19,45	3,60
monoteismus	9	26	19,22	3,51

Tab. 2: Deskriptivní údaje pro rok 2006 (n = 106)

	Minimum	Maximum	m	s
ekospiritualita	13	26	18,62	2,67
sounáležitost	9	23	16,82	2,77
mystika	10	24	15,92	3,00
morálka	10	25	16,20	3,00
monoteismus	10	29	17,30	3,07

Faktorová struktura dotazníku

Chtěli jsme na našem souboru ověřit faktorovou strukturu dotazníku. Využili jsme data od těch žen, které vyplnily dotazník v obou termínech (n = 80), abychom mohli srovnat časovou stabilitu faktorové struktury. Pro potřeby faktorové analýzy třicetipoložkového dotazníku bychom potřebovali v ideálním případě soubor asi třikrát větší, ale pro předběžné závěry soubor našeho rozsahu dostává.

Abychom mohli srovnat námi dosažené výsledky s údaji autorů (Říčan & Janošová, 2005), zvolili jsme metodu analýzy hlavních os, Oblimin (delta = 0), se zadáním pětifaktorového řešení. Výsledek ukazuje Tab. 3.

Ukázalo se, že faktorová struktura dotazníku je naprosto odlišná od té, jakou předpokládají autoři (Říčan & Janošová, 2005), a že tato struktura je nestabilní v čase. Podle autorů byly otázky sytící jednotlivé faktory rozmístěny v dotazníku rovnoměrně (např. dimenze „ekospiritualita“ zahrnuje otázky 1, 6, 11, 16, 21, 26, dimenze „sounáležitost“ položky 2, 7, 12, 17, 22, 27 atp.). Faktorovou strukturu rovněž oslabil fakt, že přibližně 30–40 % odpovědí u jednotlivých položek v obou měřeních mělo odpověď „něco mezi/nevím“.

V některých případech se zdá, že se ženy odpovídaly spíše podle formy položené otázky (např. všechny otázky č. 28–30 začínají podobně: „Prožila/pocítila jsem...“), než podle jejího obsahu.

Tab. 3: Faktorová analýza dotazníku při obou měřeních (n = 80)
Pro přehlednost jsou ponechány pouze koeficienty vyšší nebo rovny jak 0,30.

	Faktor (rok 2004)					Faktor (rok 2006)				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
spir1		0,35								-0,53
spir2	-0,37									-0,46
spir3	-0,58					0,62				
spir4	-0,58			0,38		0,74				
spir5	-0,57					0,57				
spir6	-0,73					0,64				
spir7	-0,57						0,50			
spir8	-0,58						0,61			
spir9	-0,34	0,48			-0,41		0,43			
spir10		0,62						0,59		
spir11		0,53					-0,37	0,58		
spir12			0,43				-0,56			
spir13			0,66				-0,43			
spir14			0,66					-0,43		
spir15			0,66					-0,52		-0,35
spir16			0,44							
spir17				0,47						
spir18				0,52						
spir19				0,39						
spir20								0,33		
spir21		0,54							0,31	
spir22		0,32		0,48					0,85	
spir23				0,66					0,50	
spir24				0,51						
spir25		0,51								
spir26			0,41	0,40						0,33
spir27				0,41	0,39					0,55
spir28					0,62					0,64
spir29					0,62					0,72
spir30					0,60					0,73

Vnitřní konzistence škál

Faktorová struktura dotazníku naznačila, že vnitřní konzistence škál uváděných autory bude nízká. Potvrzují to získané údaje, které uvádí Tab. 4. I když jsou všechny otázky dotazníku formulovány pozitivně (tj. souhlas s nimi je měřítkem vyššího skóru spirituality než nesouhlas), při administraci v roce 2006 se objevily položky, které s celkovým skórem korelovaly záporně, a tedy narušovaly vnitřní konzistenci dotazníku. Proto nebylo možné Cronbachův koeficient alfa v roce 2006 vůbec spočítat (položky nesplňovaly základní předpoklad metody). V roce

2004 byla vnitřní konzistence všech škál nízká, takže všechny škály jsou z tohoto pohledu nereliabilní. Dotazník se chová spíše jako jeden celek (celkový koeficient alfa = 0,86).

Tab. 4: Cronbachův koeficient alfa pro obě měření
Vysvětlivky: * = nelze spočítat

	Cronbachův koef. alfa	
	2004	2006
Škála	(n = 134)	(n = 106)
Ekospiritualita	0,43	*
Sounáležitost	0,53	*
Mystika	0,54	*
Morálka	0,51	*
Transcendentální monoteismus	0,48	*
Celá škála	0,86	*

Chtěli jsme podrobněji analyzovat důvody nízké vnitřní konzistence škál. Jedním z klíčových faktorů může být vzdělání žen. Dotazník může být pro ženy s nižším vzděláním málo srozumitelný (viz Tab. 5).

Tab. 5: Cronbachův koeficient alfa a vzdělání (rok 2004)

	Vzdělání	
	základní/ bez maturity	s maturitou/ VŠ
ekospiritualita	0,27	0,51
sounáležitost	0,62	0,37
mystika	0,57	0,48
morálka	0,61	0,36
monoteismus	0,49	0,50

Poněkud překvapivě se vyšší konzistence škály ukázala u vzdělanějších žen pouze u škály ekospirituality; ve škále sounáležitost, mystika a morálka byly výsledky výrazně lepší u žen s nižším vzděláním; ve škále transcendentální monoteismus rozdíly nebyly žádné.

Stabilita v čase (test-retestová reliabilita)

Korelace mezi skóry v jednotlivých dimenzích dotazníku ukazuje Tab. 6.

Tab. 6: Test retestová reliabilita (n = 80):

	Ekospiritualita2	Sounáležitost2	Mystika2	Morálka2	Monoteismus2
Ekospiritualita1	-0,01				
Sounáležitost1	0,00	0,08			
Mystika1	-0,02	0,07	0,11		
Morálka1	-0,05	0,05	0,01	-0,02	
Monoteismus1	0,09	0,11	0,10	0,07	0,13

Hodnota korelačního koeficientu (Kendallův koeficient tau-b) se blíží nule (žádný z koeficientů nebyl statisticky průkazný). Znamená to, že znalost skóru spirituality při prvním měření nemá žádnou prediktivní hodnotu pro odhad skóru při druhém měření.

Diskuse

I když je námi zkoumaný soubor poměrně malý, a proto lze považovat získané výsledky pouze za předběžné, ukázalo se, že ve skupině starších žen Pražský dotazník spirituality (PSQ 30) není reliabilním nástrojem pro měření spirituality. Faktorová analýza naznačila, že ženy se mohly v některých případech orientovat spíše podle formy položených otázek, nikoli podle jejich specifického obsahu. Námi získané faktory se zcela odlišovaly od faktorů předpokládaných autory dotazníku. Následně i analýza vnitřní konzistence ukázala, že jednotlivé subškály jsou nereliabilní.

Pro námi získané výsledky lze nalézt několik vysvětlení: Zprv by se mohlo jednat o efekt nízké motivace žen k vyplňování dotazníku. To ale odporuje zkušenosti administrátora: zkoumané ženy vyplňovaly zároveň i mnohem delší a časově náročnější dotazník osobnosti. Zadruhé může být dotazník pro ženy málo srozumitelný. Řada žen některé otázky vynechala a přibližně 30–40 % odpovědí na jednotlivé položky mělo uvedenu variantu „nevím“. Některé dimenze dotazníku spirituality se opírají o poměrně nové fenomény (například dimenze „ekospiritualita“), které jsou pro ženy ve věku 50–75 let téměř neznámé. Navíc se do výsledků promítá i vzdělání respondentek: ukázalo se, že vnitřní konzistence právě ve jmenované škále „ekospiritualita“ byla podstatně vyšší u žen s vyšším dosaženým vzděláním. O to překvapivější je pak lepší konzistence u škál „sounáležitost“, „mystika“ a „morálka“ u žen s nižším vzděláním. Ve škále „monoteismus“ mezi oběma skupinami rozdíl zjištěn nebyl. Vliv osobní zkušenosti, vzdělání a náboženského vyznání zcela nepochybně hraje roli v tom, jakých skóreů jedinci v tomto testu dosahují. Je ale třeba provést další ověřující výzkumy.

Co se týče stability skóreů dotazníku a jeho faktorové struktury v čase, ukázalo se, že při druhé administraci ženy některé položky interpretovaly v opačném směru, než zamýšleli autoři, tj. souhlas s nimi neznamenal pro ženy vyšší míru spirituality. Tím byla zcela narušena vnitřní struktura dotazníku a test-retesto-

vá reliabilita se blížila u všech škál nule. I když jsou osobní hodnoty, religiozita a spiritualita poměrně stálé, nevylučuje se možnost jejich proměny během života. Tedy nízká test-retestová reliabilita v tomto případě nutně neznamená, že dotazník je málo kvalitní. Otázkou, na kterou může odpovědět pouze longitudinální výzkum, zůstává, do jaké míry se s věkem mění subjektivní konceptualizace spirituality. S ohledem na námi získané výsledky by možná bylo vhodné kvůli značně rozdílné spirituální a náboženské zkušenosti jednotlivých generací vycházet při konstrukci dotazníku spirituality nejprve ze zkušenosti respondentů a na základě jejich analýzy pak sestavit dotazník se získanými dimenzemi. Jeho faktorová struktura by se ověřila dalším výzkumem.

Závěr

Závěrem lze říci, že ve zkoumané věkové skupině se Pražský dotazník spirituality ukázal jako nereliabilní nástroj pro měření tohoto konstruktů. Další studie, které nebudou provedeny pouze na populaci středoškolských a vysokoškolských studentů (Říčan & Janošová, 2005), mohou ukázat, do jaké míry se může struktura a obsah konceptu spirituality měnit s věkem, v závislosti na osobní zkušenosti a dosaženém vzdělání.

Literatura

- Allport, G. W. (1937). *Personality: A psychological interpretation*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Benzen, J.A. (2005). In defense of the object: On trends and directions in the psychology of religion. *The international journal for the psychology of religion*, 15, 1–16
- Elkins, D. N., Hedstorm, L. J. & Hughes, L. L. (1988). Toward a humanistic-phenomenological spirituality. *Journal of humanistic psychology*, 28, 5–18.
- Emmons, R. A. (1999). *The psychology of ultimate concerns*. New York : Guilford Press.
- Frankl, V. E. (1994). *Člověk hledá smysl. Úvod do logoterapie*. Praha: Psychoanalytické nakladatelství J. Kocourek..
- Frankl, V. E. (1996). *Lékařská péče o duši*. Brno: Cesta.
- Gorsuch, R. L. (1988). Psychology of religion. *Annual review of psychology*, 39, 201–221.
- Hall, T. W. & Edwards, K. J. (1966). The initial development and factor analysis of the Spiritual Assessment Inventory. *Journal of psychology and theology*, 24, 233–246.
- Hood, R. W., Jr. (1975). The construction and experimental validation of a measure of reported mystical experience. *Journal for the scientific study of religion*, 14, 29–41.
- Hood, R. W., Jr. (2001). *Dimensions of mystical experience*. Amsterdam: Rodopi.
- Hood, R. W., Jr. (2003). Conceptual and empirical consequences of the unity thesis. In J. A. Belzen, A. Geels (Eds.), *Mysticism* (pp. 134–142). Amsterdam, New York: Rodopi.
- MacDonald, D. A. (2000). Spirituality: Description, measurement, and relation to the five-factor model of personality. *Journal of personality*, 68, 153–197.
- Maslow, A. H. (1962). *Toward a psychology of being*. Princeton, NJ: Van Nostrand.
- Maslow, A. H. (1970). *Motivation and Personality*. New York : Harper and Row.
- Miller, W. & Thoresen, C. E. (2003). Spirituality, religion and health. *American psychologist*, 58, 24–35.

- Moberg, D. O. (1984). Subjective measures of spiritual well-being. *Review of religious research*, 25, 351–359.
- Paloutzian, R. F. & Ellison, C. W. (1982). Loneliness, spiritual well-being and quality of life. In L. A. Peplau, D. Perlman (Eds.), *Loneliness: A sourcebook of current theory, research and therapy* (pp. 224–237). New York: Wiley Interscience.
- Pargament, K. I. (1999). The psychology of religion and spirituality? Yes and No. *The international journal for the psychology of religion*, 9, 3–16.
- Pargament, K. I. (1990). God help me: Toward a theoretical framework of coping for the psychology of religion. *Research in the social scientific study of religion*, 2, 195–224.
- Piedmont, R. L. (1999). Does spirituality represent the sixth factor of personality? Spiritual transcendence and the Five-factor model. *Journal of personality*, 67, 985–1014.
- Říčan, P. (2002). *Psychologie náboženství*. Praha: Portál.
- Říčan, P. (2003). Spirituality in psychology: The koncept and its kontext. *Studia psychologica*, 45, 2003, 249–257.
- Říčan, P. (2004). Spirituality – the story of a koncept in the psychology of religion. *Archiv für Religionspsychologie*, 26, 136–156.
- Říčan, P. & Janošová, J. (2004). Spiritualita českých vysokoškoláků – faktorově analytická sonda. *Československá psychologie* 48, 97–106.
- Říčan, P. & Janošová, J. (2005). Spirituality: Its psychological operationalization via measurement of individual differences: a Czech perspective. *Studia psychologica* 47, 157–165.
- Striženec, M. (1997a). *Duchovný rozmer osobnosti: interdisciplinárny prístup*. Bratislava: Ústav experimentálnej psychológie SAV.
- Striženec, M. (1997b). K otázke zisťovania religiozity pomocou dotazníkov a škál. *Československá psychologie*, 41, 410–414.

PSYCHOMETRIC CHARACTERISTICS AND FACTORIAL STRUCTURE OF THE PRAGUE SPIRITUALITY QUESTIONNAIRE (PSQ30) IN OLDER WOMEN

The aim of this study was to assess the factorial structure, internal consistency and test-retest reliability of the Prague Spirituality Questionnaire (PSQ 30). The Questionnaire was administered to 183 women aged 50–75 and to the same woman two years later. From both measurements, we gained the complete data from 80 women.

The factorial structure was completely different from data showed by authors (Říčan & Janošová, 2005). The internal consistency of scales was low. The test-retest reliability was nearly zero. The results indicate that the questionnaire can be difficult to be understood by older women and considering the personal experience of the tested sample, the questionnaire would require essential modifications. In the age group tested, the Prague Spirituality Questionnaire is not a reliable tool for measurement of the spirituality.

Key words: Spirituality, Prague Spirituality Questionnaire, factorial structure, reliability